

Király Tibor

A magyar büntetőjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete

(Gondolatok Finkey Ferencről, halála után ötven évvel)

2000. december 8-án a Jogászok a Kultúráért Alapítvány kuratóriumának hívó szavára Sárospatakon összegyűltek Finkey Ferenc tisztelői, hogy róla emlékezzenek és kézbe vegyék a Magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete (1619-1914) című művét.

A könyv utószavában Szathmáry Béla, aki az Alapítvány támogatásával szinte egymaga tette közkinccsé a művet, elpanaszolta: "Azt, hogy az a munka első kiadásában 50 évet késlekedett, semmi sem indokolta. Nem volt politikai tartalmú mű, nem jelent meg pontosabb és részletesebb szakmai kiadvány, ami háttérbe szoríthatta volna."

Tényleg: miért is késlekedtünk Finkey Ferenc művének kiadásával? Sok mindenre hivatkozhatunk, pl. arra, hogy a jogi könyvkiadás főként az aktuális, a gyakorlati műveket részesítette előnyben; hogy csak vontatottan jelenhettek meg tudománytörténeti értékű művek (Montesquieu, Beccaria, Grotius), de köztük egy magyar sem; hogy az Akadémiai Kiadó a privatizálása után profitorientálttá lett, ami a tudományos könyvkiadásnak nemigen kedvez.

A legfőbb ok mégis az volt, hogy mindnyájan, akik hivatásuknál fogva hivatottak lehetünk volna a kéziratos mű sorsára figyelni, mással voltunk elfoglalva. Talán nem is gondoltunk arra, mekkora kincs ez a munka. Mert valódi kincs Finkey tudománytörténete. E

nélkül ugyan ki tudná ma három évszázadnyi idő mélyéből kiásni a 45 magyar szerző nevét és műveit, akiket Finkey felvonultat, bemutat, értékel, méltat; ugyan ki vállalkoznék ma arra, hogy elolvassa Kitonich, Huszty, vagy akár más múlt századbeli szerző eljárásjogi tanításait? - Finkey műve megengedi, hogy rányissuk szemünket a magyar büntetőeljárás irodalom három évszázados termésére, és az egészet látókörrünkbe vonjuk. Mit ér a három évszázadnyi büntetőeljárás jog irodalma és tudománya, ha az magyar? Ez a kérdés óhatatlanul előbukkan, ha Finkey művét európai kontextusba helyezzük, ahogyan ő is tette. Az olyan fényes nevek mellett, mint Leibniz, Beccaria, vagy Voltaire, akiket Finkey a mű Bevezetésében említ, mintha halványan pislákolnának a magyarok nevei: Bodó, Huszty, Szokolay vagy másoké. Az összehasonlítás és értékes azonban egyáltalán nem ilyen egyszerű. Tény, hogy Magyarország a vizsgált korszak nagy részében nem volt Európa centrumában, de nem is volt egyszerűen periféria. Nem akarván tagadni Magyarország általános elszegényedését és elmaradottságát, megemlítjük, hogy a lelkiismereti és vallásszabadságért - az Erdélyi fejedelemséget is ideértve - többet tett, mint némely nyugat-európai ország; itt nem folyt annyi és olyan eretnekper, sőt talán bosszorkányper sem, mint Nyugat-Európában; nem büszkélkedhetünk egy Carpozov méretű

jogtudóssal, akiről Finkey megállapította, hogy 1635-ben kiadott műve a Carolina nyomozó rendszerét írta le, s annak alapján a német nyomozóeljárás legszélsőségebb alakját dolgozta ki; művében a tortúrának és a boszorkányüldözésnek is védelmére kelt, aki maga húszezer halálos ítélet meghozásával dicsekedhetett. Nem vezetett teljes sikerre Kollonich bíboros szerencsétlen, erőszakos igyekezete sem a magyar hagyományos büntetőeljárásnak inkvizícióssá tételére 1689-ben az alsó-ausztriai Praxis Criminalis-nak bevezetése által. Mint Finkey írta "Ez az ausztriai Praxis Criminalis pedig nem egyéb, mint a tiszta nyomozórendszer leírása a legkegyetlenebb tortúrával. Hogy a kínzó vallatás nálunk mégsem vált annyira éltető elemévé a magyar büntetőeljárásnak, s aránylag szelídebben kezelhetett, ezt ... a nemesi privilégiumnak és a magyar bíróságok embersége, érett felfogásának köszönhetjük." (42.old.)

A kodifikációs kísérletek - 1792/95, 1843/44 - értékes, magas szellemi színvonalról tanúskodnak, és nincs szégyellni valónk az 1878. évi büntető törvénykönyv, illetőleg 1908. évi novellája, vagy az 1896. évi büntető perrendtartás miatt sem. Azoknak az államférfiaknak, kodifikátoroknak vagy tudósoknak a szellemi teljesítménye, akik akkor alkottak, írtak, működtek és közreműködtek a kodifikálásban, nem maradt el a Nyugaton működő kollégáik teljesítménye mögött. Erről egyébként meggyőződhetünk az Európa vezető büntetőjogászait tömörítő nemzetközi társaságok (Internationale Kriminalistische Vereinigung) XIX. századi iratanyagából is.

A kiváló minőségű jogtudósok számában Magyarország természetesen nem versenyez-

hetett sem a francia, német vagy olasz tudósok számával, és különösen nem a XIX. századig; azt sem állíthatjuk, hogy a magyar jogtudomány az ismert történelmi okok miatt nem volt fáziskésésben. De nem volt egyszerűen csak a mások vívmányait befogadó, hanem - részben éppen azért, mert kimaradt némely nem kívánatos folyamatokból (mint a teljes inkvizíciós eljárás alkalmazása) - a jogrendszerét és irodalmát önállóan formáló is volt.

Nem csak azt kell kérdeznünk, ki alkalmazott elsőként valamilyen jogintézményt, s dolgozta ki a gyakorlatát és elméletét (hacsak nem akarunk a görögökhöz vagy a római jogig visszanyúlni), hanem azt is, hogyan, miként, hol terjedt el. Minderre tekintettel azt állapíthatjuk meg, hogy a Finkey által bemutatott magyar büntetőeljárás (perjogi) tudomány illeszkedett az európai tudomány vonulatához, de részben tükrözte a magyar jogrendszer és gyakorlat sajátosságait, és a XIX. század kezdetétől fogva egyenértékű, ha nem is a mennyiségében, más országok büntetőperjogi tudományával. Erről Finkey a műve végén így írt: "A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődésének történetét óhajtottam ezzel a kis dolgozattal a magyar tudományos világunk, elsősorban a Magyar Tudományos Akadémiának bemutatni. Kitionich Directio Methodica-ja volt a kezdő, Balogh Jenő Magyar Büntetőeljárás Joga pedig a zárókőve ennek a tanulságos fejlődésnek. Amit Kitionich a XVII. század elején, az akkori zilált alkotmányjogi és társadalmi viszonyaink között elkezdett, mennyi kiváló elméleti és gyakorlati írók, államférfiaink legnagyobbjai folytatták három évszázadon keresztül, míg végre megjelent Balogh Jenő

tollából a legértékesebb büntetőperjogi munka, mely ország világ előtt bizonyítja a magyar tudományosság európai színvonalát és a magyar jogalkotó szellem erejét.” (209.old.) Finkey tárgyalt művének részletes tartalmi ismertetésére vállalkozni céltalan volna, maga a mű ugyanis javarészt a perjogi tudomány, illetőleg a jog, a jogi irodalom, és ebben 45 szerző művének ismertetéséből és értékeléséből áll. Indokoltnak látszik azonban, hogy rámutassunk néhány lényeges, átfogó jellegű tartalmi sajátosságra.

A mű bevezetésében Finkey bemutatja az európai büntetőjog, eljárásjog és büntetés-végrehajtási jog fejlődésének fő vonulatait, emellett az ezekre vonatkozó tudományfejlődési szakaszait; ezenfelül a magyar büntetőeljárás jog fejlődési szakaszait is elénk tárja. Ezt követi a Kitionichtól kezdve Balogh Jenőig terjedő időben működő magyar eljárási jogászok tevékenységének, tudományos irodalmi munkásságának bemutatása, felvonultatása. Ennyiben, tekintetbe véve a mű bevezető részében írottakat, a mű nemcsak leíró természetű, hanem egyben összehasonlító jellegű műnek is tekinthető.

Finkey nem törekszik a büntető perjog történetének pontos periodizációjára, hanem a fejlődési folyamat szinte töretlen rövid bemutatására. Nem mulasztja el azonban, hogy rámutasson a megállapítható fordulópontokra (pl. a kodifikációs kísérletek jelentőségére), amelyektől kezdve a jogfejlődés új irányt vett. A szerző hangsúlyt helyez annak ismertetésére, miként vélekedtek az általa megszólaltatott művek szerzői, különösen a tortúráról és a XIX. századtól az esküdtbiróságról. Nem titkolja, hogy a rokonszenve azokat kíséri, akik Magyarországon már a XVIII. században is szembeszálltak a kínvallatással, és

a büntetőper humanizálódását pártolták. Nem esik azonban abba a hibába, hogy a bemutatott szerzőket saját koruk viszonyaitól, ismeretszintjétől elszigetelve bírálja vagy elmarasztalja.

Finkey újraéleszti feledésbe merült szerzők emlékét és műveiket, és olyanokat fedez fel számunkra, akikről a mai jogtudomány már alig tud. Közülük példaként említsük meg Huszti Andrást, vagy Fabriczy Sámuelét. Finkey legnagyobb szeretettel, hálával, elismeréssel Balogh Jenőről ír, az ő munkásságának ismertetésére fordítja a legnagyobb gondot és szenteli a legnagyobb terjedelmet. Ezen belül külön kiemeli a fiatalkorúak érdekében kifejtett tevékenységét mind a jogalkalmazás, mind az irodalom terén.

Balogh Jenőről egyebek között így írt: “... ezzel a dolgozattal leróni kívánom mélyseges hálámat egyetlen még ma élő és legnagyobb mesterem: Balogh Jenő, a magyar büntetőjogi tudományoknak igazi great old man-je, a 85. évében járó irodalmi vezérem iránt is. ... Boldog vagyok, hogy iránta érzett több mint félszázados igazi tiszteletemet és hálámat ezúton is kifejezhetem.” (17-18.oldal)

Finkey Ferenc maga, művének tárgyáról, a vállalkozásáról így vallott: “Hogy csak a büntetőperjog tudományánál maradtam, s a büntető anyagi jogi részére nem terjeszkedtem ki, ennek magyarázata pedig az, hogy a büntetőjog hatalmas fájának erre az ágára, az eljárási jogra fordítottam 30 évi tanári és csaknem 20 évi gyakorlati igazságügyi munkásságom alatt legnagyobb figyelmet, s én voltam az, aki - anélkül, hogy kérkedni akarnék vele - évtizedeken át sürgettem a büntetőperjognak önállósítását, ... s én lettem az első külön egyetemi tanára a büntetőperjognak hazánkban. Szaktudomá-

nyom iránti ez az érthető, és talán megbocsátható előszeretetem mentse ki ezt a dicsekvésemet.” (17.old.)

A ma tevékenykedő büntetőperjogászok a szerző iránti hálával vehetik kézbe Finkey munkáját és büszke öntudattal, de inkább illő szerénységgel gondolhatják, íme az egyik legjelentékenyebb magyar büntetőjogász is azt az általuk művelt diszciplínát tüntette ki figyelmével, és áldozta rá a fogyó életének utolsó éveit. Ezzel nagy ajándékot hagyományozott az utódaira.

A bűnügyi tudományok más ágai, különösen az anyagi büntetőjog, vesztesnek érezhetik magukat, amiatt, hogy tudománytörténetének három évszázada Finkey Ferenc által feldolgozatlanul maradt; mert vajon akadnak-e a tételes büntetőjog művelői közül, akik a Bodó Mátyás, vagy Vuchetich Mátyás latin nyelvű művét kézbe veszik, és így tanulmányozzák az akkori bűncselekményt, vagy büntetéstani fölfogást? A magyar büntetőjogászok, úgy látszik, csekély érdeklődést mutatnak a magyar tudománytörténet iránt (talán csak az 1843-as javaslatra és Csemegire emlékeznek), és a területet mintha teljesen átengednék a jogtörténészeknek (lásd pl. Hajdú Lajos tudománytörténeti műveit, illetve a Mezey Barna szerkesztette Magyar jogtörténetet).

A szerző, aki a magyar büntetőperjogi tudomány háromezredes fejlődéstörténetét megírta, a magyar bűnügyi tudományok művelői között kiemelkedő képességű és szorgalmú tudós. Életének folyását szépen megrajzolta Ködöböcz József, és az ő művéből ismerjük Finkey Ferenc életének legfontosabb eseményeit és fordulatait. Sárospatakon született (1870), élt Sátoraljaújhelyen, Kolozsvárott, Pozsonyban, Szegeden, Budapesten, majd

újra Sárospatakon, ahol bevégezte földi pályafutását (1949). Külföldön járt tanulmányutakon: Ausztriában, Németországban, Franciaországban, Belgiumban, Angliában és 1910 nyarán a kormány kiküldetésében ösztöndíjjal az Egyesült Államokban. volt koronaügyész-helyettes, a Kúria tanácselnöke, majd koronaügyész, és ezt a feladatkörét látta el nyugdíjba vonulásáig (1940). - Amikor Finkey a Kúria épületében mint bíró, illetőleg koronaügyész működött, az épületen ez a felirat állt: *Justitia Regnorum Fundamentum*.

Finkey Ferenc az MTA levelező, rendes, majd tiszteleti tagja volt (1908, 1929, 1940). Talán érdemes itt megjegyezni, hogy az Akadémia, amelynek 1945 után a léte forgott kockán, a társadalomtudósok nagy részét 1949 októberében jogfosztottá tette, visszaminősítve őket tanácskozó taggá. Köztük volt Balogh Jenő, Heller Erik, Irk Albert is. (A döntést 1989-ben hatálytalanították.) Finkey Ferencet az 1949. január 23-án szülőhelyén, Sárospatakon beállt halála megkímélte a *capitis deminutio*tól, őt még akadémikusként búcsúztathatta Búza László rendes tag, volt sárospataki tanártársa.

Finkey érdemeit a magyar büntetőjog-tudományok művelésében aligha lehet túlértékelni. A kiváló kortársai mellett - akik közül Angyal Pált, Irk Albertet, Balás P. Elemért külön is érdemes kiemelnünk - talán Finkey volt az, aki a korszerű (modern) tudományos irányzatok befogadása mellett az alkotmányos elvekre és a történeti hagyományok megismerésére a legnagyobb hangsúlyt helyezte. Finkeynél visszhangra találtak a magyar jogi, politikai gondolkodás nemes hagyományai, a jogegyenlőségről, a szabadságról, méltóságról, az igazságról vallott eszmék.

Tudományos munkásságában az 1840-es évek eszméinek és a Deák Ferenc fémjelezte kodifikációs törekvéseink közvetlen, egyenes továbbélését fedezhetjük fel. Kortársai közül, hiszen maga is ezt írta, Balogh Jenő volt az, akivel a büntetőeljárás jogot illető felfogásban közös társak voltak. A dunántúli származású és életének későbbi szakaszában a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnokaként működő Balogh Jenő és a tiszáninneni ugyancsak protestáns Finkey Ferenc pályája a tekintetben is rokonságot mutatott, hogy mindketten nemcsak az egyetemi katedrán, hanem gyakorlati jogászi pályán is kiváló teljesítményt nyújtottak.

Finkey Ferenc elsősorban a büntetőeljárás jogtudomány művelőjének tartja magát, de tudjuk, hogy nevéhez jelentékeny alkotások fűződnek a bűnügyi tudományok más területein is. Említésre méltó többek között a büntetőjogi tankönyve, a fiataikorúak büntetőjogáról írt terjedelmes tanulmánya, a büntetéstani problémákat tárgyaló monográfiája.

A büntetőperjogi tudomány háromszáz éves történetében Finkey folytatja, amit tankönyvében, valamint az 1792., illetőleg 1844. évi kodifikációs kísérletről írt tanulmányaiban korábban megírt. A háromszáz év tudománytörténetéből is kiolvasható Finkey Ferenc elkötelezettsége a büntetőeljárás ma is értékes elvei mellett, de a mű természeténél fogva a legfőbb értéke éppen az ismertetett adatokban, illetőleg a szerzők bemutatásában található meg.

Finkey Ferencet személyesen nem ismertem, de tudósi érdemeit elismertem, műveit forrásként használtam, és nagyra értékelttem. Akik őt ismerték, és az életét tanulmányozzák, azt is hangsúlyozzák, hogy vallásos, hazáját sze-

rető ember volt; jellemét, egész életpályáját meghatározó tulajdonságai ezek voltak. Emellett közvetlen, barátságos, társaságot, zenét kedvelő szerény emberként élt. Nincs ahhoz elég képzelőerőm, hogy magam elé idézzem alakját, amint írja és maga gépeli a háromszáz év tudománytörténetének 103 nagy alakú oldalát, amint keresi könyvtárban, amiről nincs otthon könyve vagy jegyzete, és panaszolja, ha nem találta amit keresett. Úgy véli, hogy ez a "szerény" dolgozata egyúttal búcsúzkodás az ő szeretett szaktudományától (18.old.). E munkájának befejezését alig egy évvel élte túl.

A háromszáz év perjogi tudománytörténet közreadásával Finkey Ferenc követői az iránta való hálájukat akarják leróni, mint ahogyan e munkájával ő is leróta már elhunyt kiváló elődei iránti kegyeletét. De mit is ér egy tudománytörténeti munka? És egyáltalán; mit ér, ha tudjuk, mint éltek, gondolkoztak, cselekedtek eleink? E kérdésekre Finkey válasza így szólt: "Ennek a háromszázados fejlődésnek bemutatása az én igénytelen elgondolásom szerint érdekes kultúrtörténeti adat lesz hazánk tudományos életének rajzához. A büntetőperjog hivatásos munkásainak pedig tanulságos lesz megfigyelnük azt a jelenséget, hogy a tudomány munkásai is mennyire alá vannak vetve koruk uralkodó eszméinek, erkölcsi felfogásának vagy babonáinak." (16.old.).

A feltett kérdésre - kiváltképpen most, a millenium évében - a kortársaim nevében én nem is akarok felelni. Ki-ki maga keresse meg a választ.